

EMOCIYALAR KONCEPTLERINIŇ TEORIYALIQ TIYKARLARI: INGLIS FRAZELOGIYALIQ TÚSINIGINDE BOLIMSIZ EMACIYALARDIŇ SÁWLELENIWI

Xudaybergenova T.K

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15689452>

Annotaciya: *Bul tezis inglis tilindegi frazeologiyaliq birliklerde bolimsiz emociyalar - ashıw, qorqıw, qaygı, ayıplılıq, qáweterleniw - qalay kórsetiliwin kognitivlik hám lingvokulturologiyaliq qatnaslar tiykarında úyrenedi. Konceptual metafora, metonimiya hám frazeologiyaliq birlikler arqalı mádeniy hám psixologiyaliq tájiriybeler qalay kodlanıwı tallanadı. Izertlew bolimsiz emociyalardıń sáwleleniwinde til hám pikirlew, sonday-aq, mádeniyattıń tıgız baylanısın ashıp beredi.*

Gilt sózler: *konsept, emociya, frazeologiya, metafora, metonimiya, kognitiv tilanıw, lingvokultura, bolimsiz sezimler.*

Kirisiw: Til - bul insan oy-pikiri, mádeniy tájiriybesi hám ishki ruwxıy keshirmeleriniń quramalı kórinisi esaplanadı. Ásirese, emociyalardı bildiriwde til birlikleriniń obrazlı, turaqlı formaları - yaǵnıy frazeologizmler áhmiyetli ról atqaradı. Silinskaya óziniń ilimiy izertlewinde inglis tilindegi frazeologiyaliq birliklerde bolimsiz emociyalar qanday konceptual súwretleniwın hár tárepleme talqılaydı. Onıń pikirinshe, "frazeologiyaliq birlikler xalıqtıń emocionallıq kózqarasın hám mádeniy stereotiplerin sáwlelendiredi."

Konsept túsinigi hám onıń lingvistikalıq ańlatılıwı.

Zamanagóy kognitiv lingvistikada túsinikler insan ańı hám oylawınıń tiykarǵı birlikleri esaplanadı [4.29]. Emociyalar túsinigi - bul jeke tájiriybe, psixologiyaliq reakciyalar hám mádeniy qádiriyatlar menen baylanıslı mániler jıyındısı bolıp, ol til arqalı ańlatıladı. Ivanovaniń aytıwınsha, "til birlikleri konceptual bilimlerde tasıwshı sıpatında, insan emociyalarınıń modelin jaratadı" [2.50]. Usı tárepten, bolimsiz emociyalar da konceptual model tiykarında frazeologiyaliq birlikler arqalı ańlatıladı.

Metafora hám metonimiyalardıń ornı

Lakoff hám Jonson tárepinen usınıs etilgen konceptual metafora teoriyasına muwapıq, sezimler kóbinese "ıssı," "tómenge túsiw," "jarılıw" sıyaqlı obrazlar arqalı túsindiriledi. Mısalı, ANGER IS HEAT metaforası to blow one's top sıyaqlı sóz dizbeklerinde ayqın kórinedi. Metonimiya bolsa dene aǵzaları arqalı emotsiyanı ańlatadı: bite one's lip, hang one's head - bul sóz dizbeklerinde qorqıw yaki ayıplawshılıq sáwlelenedi [6.44].

Lingvomádeniy jantasıw: Frazeologiyaliq birlikler mádeniy kontekstte de áhmiyetli maǵlıwmat beredi. Máselen, keep a stiff upper lip sózi inglis mádeniyatında emocionaldı jasiriw, qadaǵalaw qádiriyatların kórsetedi. V.N. Teliya pikirinshe,

"frazeologizmler xalıqtıń mádeniy sanasınıń jemisi bolıp, olar arqalı emocionallıq normalar qalıpleseı" [5.31]. Izertlewde Silinskaya xalıq tárepinen keń qollanılatuǵın bolımsız emociyalardı bildiriwshi sóz dizbeklerinde mádeniyat hám sociallıq stereotipler qalay sáwlelenetuǵının da kórsetedi. Máselen, cry over spilt milk sózi paydasız qayǵı ústinen kúliw tendenciyasın bildiredi.

Juwmaq. Joqarıdaǵılar tiykarında aytıw múmkin, inglis tilindegi frazeologiyalıq birliklerde bolımsız emociyalar tereń konceptuallıq, semantikalıq hám mádeniy tiykarda sáwlelenedi. Metafora hám metonimiya sıyaqlı kognitiv qurallar arqalı bul sezimler tildegi súwretlewshi modelge aylandırıladı.

Til, oy-pikir hám mádeniyat arasındaqı tıǵız baylanıstı túsiniw ushın bunday frazeologiyalıq ańlatpalardı úyreniw oǵada áhmiyetli. Solay etip, frazeologiyalıq birlikler bolımsız emociyalardı tek ǵana súwretlep qoymastan, al olardı sociallıq hám mádeniy kontekstte normativlestiredi. Bul bolsa lingvokognitivlik izertlewler ushın áhmiyetli metodologiyalıq tiykar bolıp xizmet etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Silinskaya N.P. 2008. Koncepti otritsatelnix emotsiy v angliyskoy frazeologicheskoy kartine mira. Avtoref. dis. Sankt-Peterburg.
2. Ivanova E.V. 2008. Koncepti emotsiy v angliyskoy frazeologicheskoy kartine mira. SPb.
3. Izard K.E. (2000). Psixologiya emotsiy. SPb: Piter.
4. Popova Z.D., Sternin I.A. 2007. Kognitivnaya lingvistika. Voronej: Istoki.
5. Teliya V.N. (1996). Frazeologiya kak sposob virajeniya nacionalno-kulturnoy spetsifiki. M.: Nauka.
6. Karasik V.I. (2002). Lisoniy doira: shaxs, konseptlar, diskurs. Volgograd: Peremena.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
8. Kubryakova E.S. 2004. Yazık I znaniye: na puti polucheniya znaniy o yazıke: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazıka v poznaniı mira. M.: Yazıkı slavyanskoy kulıurı.
9. Apresyan Yu.D. (1995). Izbrannie trudi. T.2. Integralnoe opisanie yazıka i sistemnaya leksikografiya. M.: Yazıkı russkoy kulıurı.
10. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge University Press.
11. Kövecses, Z. (2015). *Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor*. Oxford University Press.
12. Channell, J. (2000). *Vague Language*. Oxford: Oxford University Press. (Frazeologiyalıq sózlerdiń anıqsızlıq dárejesi haqqında)
13. Taylor, J.R. (2002). *Cognitive Grammar*. Oxford University Press
14. Gibbs, R.W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge University Press.
15. Barcelona, A. (2000). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Mouton de Gruyter.